

Gunnar Aronsson & Åsa Kilbom (red): Arbete efter 45. Historiska, psykologiska och fysiologiska perspektiv på äldre i arbetslivet

Arbetslivsinstitutet, Solna, 1996

Under de senaste decennierna och inte minst under 1990-talets arbetslöshetskris har flera grupper med speciellt allvarliga problem på arbetsmarknaden utpekats. En sådan grupp är de äldre. Det finns ingen enighet om hur gruppen åldersmässigt skall avgränsas och en gradvis förskjutning nedåt av åldersgränsen har ägt rum. Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet uppmärksammades de som var 60 år och äldre – bl a infördes möjligheten till förtidspensionering av arbetsmarknadsskäl för denna åldersgrupp. Under senare år har åldersgränsen flyttats nedåt till 55, 50 eller 45, som i det av Gunnar Aronsson och Åsa Kilbom redigerade samlingsverket, *Arbete efter 45*.

Problemen för de äldre på arbetsmarknaden är inte att deras arbetslöshet skulle vara högre eller skulle ha ökat mer än den för andra åldersgrupper, utan i stället att deras arbetskraftsdeltagande sjunker. Det är en tendens som finns i nästan alla industrialiserade länder. Takten i nedgången påverkas av arbetslösheten, men det finns en nedgång även i perioder med låg arbetslöshet som i t ex Sverige under andra hälften av 1980-talet. I vissa länder är nu endast mycket få kvar i arbetslivet efter 60 och en majoritet av dem mellan 55 och 60 har lämnat arbetskraften. I Sverige har denna utveckling ännu inte gått lika långt. Nedgången i arbetskraftsdeltagandet har ägt rum samtidigt som

genomsnittslivslängden, vilken kan ses som ett grovt mått på hälsotillståndet, ökat. Även i övrigt tycks hälsotillståndet för personer i äldre ålder bli allt bättre, bl a i Sverige. Varför lämnar då så många arbetslivet före 65, den "normala" pensionsåldern?

Bland annat denna fråga visar hur viktigt det är att få mer kunskap om de äldres arbetsmarknad och arbetsförhållanden. Den här recenserade boken är ett välkommet tillskott till litteraturen på området. Styrkan i boken är att den tar upp många olika aspekter på de äldres arbete och arbetsliv – historiska, fysiologiska, psykologiska och pedagogiska. Jag skall här inte referera innehållet i samtliga kapitel utan lyfta fram några av dem.

Under 1800-talet fortsatte arbetare att arbeta till hög ålder. Det fanns inget pensionssystem, men lön fortsatte ofta att utgå även om arbetsinsatsen med stigande ålder kunde bli låg. Arbetsformerna var också sådana att det fanns uppgifter att utföra även för dem som inte längre hade samma snabbhet och styrka som unga arbetare. Lars Olsson visar i sitt kapitel hur ändrade arbetsformer (taylorismen) gjorde att arbetet blev svårt eller omöjligt att klara av för de äldre. Därför var ett motiv för arbetarna att motsätta sig sådana arbetsformer att de ville värna om sina äldre arbetskamraters möjligheter att arbeta kvar. Olsson visar hur typograferna länge lyckades hindra införandet

av ackordssystem och också länge hävdade de äldres rätt att arbeta kvar.

I ett kapitel av Åsa Kilbom och Margareta Torgén behandlas hur den fysiska förmågan förändras med åldern. De pekar på att sådana förändringar ofta inte i och för sig förhindrar äldre från att utföra samma arbetsuppgifter som yngre, men att långa arbetsdagar i de högre åldersgrupperna ofta innebär att en alltför stor del av den fysiska kapaciteten tas i anspråk. "I dagens arbetsliv förekommer fortfarande många arbeten där kraven i absoluta siffror är måttliga men där en människa med låg kapacitet blir trött under slutet av arbetsdagen. Trötthet förefaller att ackumuleras under arbetsveckan" (s 109). Särskilt många kvinnoyrken, bl a inom vården, har denna karaktär. Det finns mot denna bakgrund anledning att fundera över de försämringar av delpensionssystemet som redan har genomförts och de som är planerade att genomföras om några år i samband med införandet av det nya ålderspensionssystemet.

I ett kapitel av Lennart Hallsten behandlas på samma sätt hur människor psykologiskt förändras över livscykeln. Hur förändras intelligens och minnesförmåga? De flesta kognitiva förmågor har enligt forskningen på området visat sig vara oförändrade eller svagt stigande fram till 60-års åldern. Det går inte att på detta område hitta förklaringen till att de äldre får det svårare att få ett nytt arbete.

Undersökningar om hur arbetsprestationen varierar med åldern kan inte heller förklara varför äldre har stora svårigheter på arbetsmarknaden. De studier som finns pekar ofta på motsatsen, att de äldres erfarenhet mer än väl kompenserar långsammare reaktions- och inlärningsförmåga, men självklart också på att sambandet mellan prestationsförmåga och ålder varierar mellan olika arbetsuppgifter. (Se bl a kapitlet av

Lennart Hallsten och Per Erik Solem samt kapitlet om arbetsolycksfall av Lucie Laflamme och Ewa Menckel). Det hade varit bra om boken hade innehållit ett längre kapitel som sammanfattade forskningen på detta centrala område.

Bland övriga kapitel vill jag nämna ett av Agnieszka Bron-Wojciechowska om hur inlärningsförmågan skiljer sig mellan olika åldersgrupper och om hur undervisning för vuxna bör utformas.

Volymen innehåller mycket intressant information. Den hade dock vunnit på ytterligare bearbetning. Några kapitel, som t ex Per Erik Solems om attityder gentemot äldre i arbetslivet, är dåligt strukturerade och hade mått väl av en stramare redigering. Ett annat problem är att man i flera kapitel inte utnyttjar sig av senast tillgängliga statistik. I en figur om den långsiktiga utvecklingen av förväntad medellivslängd (från 1751/60) stannar kurvan vid 1951/1960 trots att det finns uppgifter för ytterligare tre decennier. Figuren som visar utvecklingen över förtidspensioneringen stannar vid 1993 eller 1994, trots att data för 1995 har varit tillgängliga, och figurer baserade på arbetskraftsundersökningar stoppar vid 1994 trots att uppgifter från 1995 varit tillgängliga (kapitel 5). Med tanke på de snabba förändringarna vad gäller såväl förtidspensioneringen som arbetsmarknaden för de äldre hade det varit rimligt att ta med senast tillgängliga data. Det är också lite förvånande att i ett case study tala om signifikanta och inte signifikanta skillnader (kapitel 11). Det är ju frågan om totalräkningar så man vet i detta fall vilka faktiska skillnader i ålderssammansättning m m som föreligger. Det går däremot att tala om små eller stora skillnader.

Volymen behandlar mycket som är viktigt för en förståelse av de äldres arbetsmark-

nad. Resultaten i de olika kapitlen ger dock ingen förklaring till varför de äldre i ökad utsträckning lämnar arbetskraften före ordinarie pensionsålder. I många avseenden har de äldre en god arbetsförmåga och den har snarare blivit bättre med förbättrat hälsotillstånd för senare jämfört med tidigare födda kohorter vid given ålder. Den information som här presenteras skulle snarare ha kunnat förklara en uppgång i de äldres arbetskraftsdeltagande. Det måste finnas andra faktorer som är viktigare. Jag vill peka på tre faktorer: förändringar i lönesystem, förändringar i social- och avtalsförsäkringar och förändringar i arbetsorganisation. Jag skulle därför gärna sett kapitel om hur lönerna varierar med åldern, socialförsäkringssystemens och avtalsförsäkringssystemens utveckling samt hur företagens arbetsorga-

nisation har förändrats och hur dessa faktorer påverkar de äldres möjligheter att behålla och få nya arbeten på arbetsmarknaden. Det finns en del information om ålders- och förtidspensionering i olika kapitel, men det hade behövts en mer samlad framställning. Jag skulle också gärna sett ett kapitel om ålder och arbetstider.

De kritiska invändningar jag här framfört skall inte dölja att jag menar att boken innehåller mycket intressant och spännande information. Boken lämpar sig väl för att användas i undervisning och kan bli en inspirationskälla för ny forskning.

Eskil Wadensjö

Institutet för social forskning,
Stockholms universitet